

Orosz László

Katona József megíratlan naplójából

Kecskeméten, Jakab havának 30-ikán, 1815-ben

A színészekről ugyan elszakadtam, de tudok róluk. Talán már bontják játszóhelyüket, a Rondellát, ők pedig útra keltek. Egerben lehetnek, vagy már Miskolcon.

Most, hogy a fenti dátumot írtam Bánk-bánom Előversengése alá, rájuk kell gondolnom. Ha előadnák! Ha előadhatnák!

Bánk feleségének, Adelájdnak a szerepét, mikor írtam, Rózának szántam. Mondatait megfogalmazva rá gondoltam. Őt esztendeje miatta csatlakoztam a társulathoz. Volt úgy, hogy együtt léptünk a színre. Utoljára két esztendeje az István királyban. Én voltam István, ő Judit, a húgom. A színlapon Széppataki leányasszonynak írták a nevét. Nem szerette ezt a nevet. Nem is volt akkor már leány. Déry Pista rávette, hogy menjen hozzá feleségül.

Én csak levélben mertem neki megvallani a szerelmemet. Épp Kecskemétre indultam akkor fél esztendőre, jogi gyakorlatra. „Én magát végzetlen szerelemmel szeretem” – így kezdtem a levelet. Azzal folytattam, hogy bővebben nyilatkozom, amikor visszatérek Pestre. De mit nyilatkozhattam volna? Azt, hogy legyen a feleségem? Most, két esztendő múlva sem kérhetném erre. Mikor leszek én házasodni képes tisztségviselő vagy prókátor?

Mikor visszatértem Pestre, Róza már Déry felesége volt. Déry egykorú velem, de már öt esztendeje tagja a színjátszó társulatnak. Gondoltam én is arra, hogy a delectáns aktorságot hivatásos színészségre cserélem. Írtam is egy levelet a játékszíni igazgató uraknak, hogy álnéven ugyan – a harcias Katonát Békesire cserélve – a színészség terheit kész vagyok vállalni. Végül is atyámra gondolva, arra hogy ő mit vár tőlem, nem küldtem el a levelet. Ott hányódik Bárány utcai házunk egyik zugában egyéb írásaim között.

Visszatérve Pestre az utcán találkoztam Rózával. Szerencsét kívántam neki Déryhez. Hozzátettem: „Hát ezért nem válaszolt a levelemre.” „Miféle levélre?” – kérdezte. Nem hitte, vagy úgy tett, mintha nem hinné, hogy én írtam a nevem kezdőbetűivel szignált levelet.

Déryvel baráti viszonyban voltam, így gyakran találkozhattam Rózával. Bemutattam neki jogásztársamat, Prepeliczay Samut. Meglepődve vettem észre, hogy nemcsak ismerik egymást, hanem kapcsolatuk több az ismeretségnél.

Hamarosan észre kellett vennem azt is, hogy Róza jobban kedveli Samut, mint a férjét. Intettem, hogy bajba kerülhet.

Nem került bajba. Megszokott dolog, hogy színésznők művészetéért való rajongás szerelemre vezet. Rózának nemcsak Samu, hanem egy másik jogásztársam is tette a szépet, a jómódú Gyertyánffy Dávid. Az ő udvarlása az egész társulatnak hasznára volt: többször is vendégül látta mindnyájukat.

Amit tudtam vagy sejtettem róluk, A rózsa című vígjátékomban írtam meg. Nemcsak Rózának, a darab olvasóinak vagy nézőinek is könnyű volt fölfedezniük, mi rejlik Deresháziné meg Prédahelyi hadnagy „testvéri” szerelme mögött. Kultsár István elő akarta adatni a darabot, Róza megtiltotta, azzal fenyegetőzve, hogy otthagyja a társulatot.

Lehet, hogy a Jeruzsálem pusztulását is ő tiltatta le a színpadról. A cenzor engedélyezte, Róza azonban azt gyaníthatta, hogy a férjétől eltávolodott zsidó királyné, Berenice Titus császár iránti szerelme mögött is a közte meg Samu között szövődött szerelemre ismerhetnek. Pedig erre – Isten látja lelkemet – egy pillanatig sem gondoltam.

Most fejeztem be föntebb már említett új drámámat a 13. században élt Bánk bánról. Először Bonfini krónikájában olvastam róla, majd több helyen is. Tudok róla, hogy hazánkban is, külföldön is többen feldolgozták a történetét. Talán elküldöm Bánk-bánomat az Erdélyi Múzeum című lapban nemrégiben hirdetett pályázatra. Azt hiszem azonban, hiába pályáznék vele. Kényes már maga a tárgy is: egy királynénak, még hozzá német származásúnak a meggyilkolása.

Mint Rózának írott levelem is tanúsíthatja, írásban bátrabb vagyok, mint szóban, viselkedésben, cselekvésben.

Kecskeméten, Jakab hava 2-ikán, 1819

Májusban és júniusban Pesten szerepeltek a fehérvári színészek. Ősszel visszatérnek. Egy korábban ismeretlen szerző, Kisfaludy Károly darabjaival meghódították a közönséget. Kisfaludy eltalálta azt a hangot, amely sikert hoz: a hazafias szólamokét.

A tatárok Magyarországon című drámáját adták először. Olyan sikerrel, hogy Brunszvik gróf tizennyolc estére átengedte nekik a német színházat. Hogyne hatotta volna meg a magyar hazafiság a közönséget? Meghatotta az a darab szerint a tatárokat is.

Kisfaludy – úgy mondják – négy nap alatt írta vendéjátékukat záró Ilka című darabját. Úgy hallottam, hogy nagy sikere miatt könyvben is kiadják. Ha elolvashatom, megírom Kisfaludynak – akivel közben megismerkedtem – mit tartok benne jónak, mit nem. Olyasfajta recenzióra gondolok, mint amelyet Bárány Boldizsár barátom írt Bánk-bánomról. Hálás vagyok érte: hozzásegített, hogy újra átgondoljam, amit négy esztendeje írtam.

A fehérváriak közt több ismerősöm van. Tudnak korábban játszott darabjaimról, néhányan egyik-másikban szerepeltek is. Tudnak Bánk-bánomról is. Fölvetették: szívesen előadnák, amikor ősszel újra Pestre jönnek. Örülnék neki: már csak azért is, mert hosszabb ideje foglalkozom az átdolgozásával.

Bárány bírálata döbrentett rá, mi is az alapvető hibája ennek a műnek: az, hogy nem derül ki belőle, mit művelt a meráni herceg az ország nádorának a feleségével. Hírbe hozta az udvarlásával? Nem elegendő oka ez annak, ami következik. A „latorkodást” valóságosan el kell követnie.

De hogyan? Bánk feleségének a meghódításával, az asszony magát megadó hűtlenségével? Bánkban rövid időre fölmerülhet ugyan a gyanú, hogy felesége és csábítója „egyaránt örültek”, de meg kell győződnie e gyanú tarthatatlanságáról. Feleségének – az átdolgozott változatban Melinda a neve – attól kezdve, hogy megitatják vele a hevítőt, nincsen világos pillanata. Bűntudatot érez amiatt, amibe öntudatától megfosztva belesodródott, e bűntudatot csak az örület felé sodródás enyhítheti. Épp zavarodott állapota döbrentheti rá Bánkot, hogy ne hűtlen asszonynak, hanem áldozatnak tekintse.

Életben azonban semmiképpen sem maradhatott. A történetek után, amelyben ugyan bűntelen volt, nem lehetett már Bánk felesége. De áldozatként, életétől is megfosztva, örök, sohasem pótolható veszteség, be nem gyógyulható seb Bánk lelkén.